

MARIAN ZGÓRNIAK
(1924–2007)

Urodził się 5 grudnia 1924 roku w majątku Nowodworze w Ropiczy Polskiej koło Gorlic. Jego ojciec, Franciszek, był lekarzem. Matka, Władysława, była córką dra Włodzimierza Jurkiewicza, który ukończył studia prawnicze z odznaczeniem we Lwowie, a w 1893 roku otrzymał dyplom doktorski „summis auspiciis Imperatoris”. Był w Stanisławowie znanym adwokatem i działaczem społecznym. Mariana wychowywała matka wraz z ojczymem – Stanisławem Zgórnikiem, przedsiębiorcą i właścicielem ziemskim pochodzącym z Zakliczyna, który po zawarciu związku małżeńskiego z Władysławą w 1935 roku adoptował go. W Gorlicach Zgórnik uczęszczał do szkoły powszechnej, a następnie średniej, gdzie do końca 1939 roku ukończył trzy klasy w Gimnazjum i Liceum im. Marcina Kromera. Już w pierwszych dniach wojny rozpoczął prace konspiracyjne wraz ze swym ojczymem, który był jednym z założycieli Obwodu Związku Walki Zbrojnej w powiecie gorlickim, podlegającego Inspektoratowi ZWZ-AK Nowy Sącz. Po aresztowaniach w 1941 roku i rozbiciu ZWZ w Nowym Sączu i Gorlicach Stanisław i Marian Zgórnikowie działali na rzecz jego odbudowy, nawiązując kontakt z Polską Organizacją Zbrojną (POZ). W czasie okupacji Marian brał udział w tajnym nauczaniu i był łącznikiem między strukturami ZWZ-AK i POZ. 2 czerwca 1942 roku został aresztowany ze swym ojczymem za udział w konspiracji ZWZ-AK i pomoc w przerzucaniu osób przez granicę polsko-słowacką. Po pobycie w więzieniach w Gorlicach, Jaśle i Tarnowie został przewieziony 19 stycznia 1943 roku do KL Auschwitz, gdzie otrzymał numer 90788. Obóz oświęcimski opuścił 25 października 1944 roku ewakuowany do KL Gross-Rosen, a następnie w lutym 1945 roku do obozu w Buchenwaldzie, gdzie zmarł jego ojczym. Podczas pieszego transportu do Flossenbürga udało mu się uciec wraz z innymi współwięźniami w okolicach Jeny. Aż do wyzwolenia walczył w oddziale partyzanckim działającym w Turynii. Do Polski wrócił w 1946 roku. Podjął naukę w liceum w Gorlicach, a w 1947 roku zdał maturę. Studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim – historię na Wydziale Humanistycznym i prawo na Wydziale Prawa. Tytuł magistra historii uzyskał w 1951 roku na podstawie pracy napisanej pod kierunkiem prof. dra H. Mościckiego pt. *Tło gospodarczo-społeczne powstania listopadowego na Litwie*. Jednocześnie uczęszczał na seminaria prof. dr Celiney Bobińskiej, prof. dra Kazimierza Piwarskiego oraz prof. dra Henryka Mościckiego. Rok później ukończył studia na Wydziale Prawa UJ. W 1953 roku zawarł związek małżeński z Izabelą Nowosielską, wówczas studentką Śląskiej Akademii Medycznej, później zatrudnioną na Akademii Medycznej Krakowie.

Pracę zawodową rozpoczął w 1951 roku jako asystent w Katedrze Historii Polski Nowożytnej i Najnowszej kierowanej przez prof. dr Celinę Bobińską, awansując kolejno na stanowisko starszego asystenta, a w 1956 roku – adiunkta. W 1953 roku ze swego ziemiańskiego pochodzenia musiał się tłumaczyć przed władzami UJ. Wówczas już jego matka nie posiadała ziemi i pracowała jako nauczycielka w Kłodzku. Były to trudne, zwłaszcza ze względów politycznych, czasy lat pięć-

dziesiątych, co nie przeszkodziło Zgórniakowi napisać wybitnych dzieł z zakresu dziejów nowożytnej Polski.

Początkowo prowadził badania indywidualne i zespołowe nad społeczno-ekonomiczną problematyką polskiej wsi w XVIII wieku. Ważne publikacje z tego okresu to: rozprawa *Spółeczno-polityczna rola plebanii na wsi małopolskiej drugiej połowy XVIII w.* ogłoszona w „Kwartalniku Historycznym” (1955, nr 4–5) oraz artykuł *Wieś małopolska a plebania w drugiej połowie XVII w.*, wydany w pracy zbiorowej pod redakcją prof. Bobińskiej pt. *Studia z dziejów wsi małopolskiej drugiej połowy XVIII wieku* (Warszawa 1957). Wynikiem tych zainteresowań była praca doktorska zatytułowana *Relikty średniowiecznych powinności skarbowych na wsi małopolskiej od XVI do XVII wieku*, napisana pod kierunkiem prof. dr C. Bobińskiej i obroniona w czerwcu 1959 roku. Monografia ta, będąca wynikiem kwerendy w licznych archiwach wojewódzkich i prowincjonalnych, została wydana w Warszawie w 1959 roku. Zgórniak zajmował się w niej powinnościami chłopskimi na rzecz państwa niewynikającymi z osiemnasto-, a nawet siedemnasto- i szesnastowiecznego systemu fiskalnego. Udało mu się wykazać, że są to relikty średniowiecznych powinności skarbowych zachowane jeszcze w pewnych kategoriach dóbr duchownych w XVI–XVIII wieku. Z faktu istnienia tych powinności wynikała również ingerencja sądów królewskich w sprawy chłopów dóbr duchownych w czasie, gdy nie mieszały się one już do jurysdykcji patrymonialnej. W późniejszym okresie zainteresowania swe skierował w stronę małych miasteczek i ich roli w procesie tworzenia się rynku wewnętrznego w Polsce w XVIII wieku oraz prowadził studia porównawcze nad sytuacją miast i miasteczek środkowo- i zachodnioeuropejskich. Badania takie były możliwe ze względu na jego pobyty w archiwach i bibliotekach nie tylko w Polsce, ale także we Francji w 1962 roku i w latach następnych.

Drugą ważną dziedziną zainteresowań profesora Zgórniaka były powstania narodowe i emigracja popowstaniowa w XIX wieku. Na ten temat powstały artykuły: *Galicja wobec powstania styczniowego* (wydany w pracy zbiorowej: *IX Powszechny Zjazd Historyków Polskich. Powstanie styczniowe*, Warszawa 1964), *Udział krakowskiej młodzieży akademickiej w powstaniu styczniowym* („Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 1964, nr 91, z. 13), *Emigracja polska po 1864 roku wobec problemów bałkańskich* („Studia Historyczne” 1977, R. 20, z. 1), *Podstawy społeczne powstania 1830–1831 na Litwie, Białorusi i Ukrainie* („Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 1986, nr 753, z. 78). Kwerendy archiwalne i biblioteczne dały podstawy do przygotowania do druku przez C. Bobińską, M. Kulczykowskiego, A. Pilcha i M. Zgórniaka tomu pt. *Zjednoczenie Emigracji Polskiej (1866–1879). Lewica na emigracji* (Wrocław 1972).

Spod pióra profesora wyszło też szereg haseł do *Polskiego Słownika Biograficznego*, m.in. biogramy: Juliusza Gromczakiewicza (1957), Cezarego Hallera (1960), Władysława Teodora Iwaszkiewicza-Rudoszańskiego (1962), Józefa Karge (1966), Franciszka Krajowskiego (1970), Franciszka Ksawerego Latinika (1971), Eugeniusza Michaelisa de Henninga (1975), Witolda Tadeusza Ostrowskiego (1979).

W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych w pracach Zgórniaka przeważać zaczyna problematyka polityczno-wojskowa czasów najnowszych oraz coraz większe zainteresowanie historią powszechną. Prace o tej tematyce nie były czymś nowym. Jeszcze w czasie studiów przewodniczył sekcji historyczno-wojskowej Koła Naukowego. W 1960 roku ukazał się na łamach „Wiadomości Historycznych” (R. 3, nr 1) artykuł *Polska i Niemcy w przededniu II wojny światowej*. W 1961 roku w „Przeglądzie Zachodnim” (R. 7, nr 5) ogłosił pracę *Niemiecki generał o kampanii wrześniowej 1939 roku (na marginesie książki: Nikolaus von Vormann, „Der Feldzug 1939 in Polen”)* oraz ten sam tekst w języku angielskim na łamach „Polish Western Affairs” (vol. III/2). W latach następnych ukazały się artykuły: *Sytuacja międzynarodowa Czechosłowacji i niektóre aspekty stosunków czechosłowacko-polskich w latach 1919–1937* (w: *Najnowsze Dzieje Polski 1914–1939. Materiały i studia*, t. 9, Warszawa 1965) oraz *Przygotowanie wojenne hitlerowskich Niemiec w dobie „Anschlussu” Austrii (listopad 1937–marzec 1938)* („Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 1966, nr 140, z. 17). Wynikiem tych zainteresowań była praca habilitacyjna pt. *Wojskowe aspekty kryzysu czechosłowackiego 1938 r. Siły zbrojne państw osi i niedosłej koalicji*. Została ona opublikowana w Krakowie w 1966 roku. Recenzentami w przewodzie habilitacyjnym byli profesorowie: Henryk Batowski, Celina Bobińska, Stanisław Herbst, Janusz Pajewski. Rada Wydziału Filozoficzno-Historycznego UJ na posiedzeniu w dniu 20 maja 1966 roku podjęła uchwałę o nadaniu stopnia naukowego docenta nauk humanistycznych w zakresie historii nowożytnej i najnowszej dotychczasowemu doktorowi Marianowi Zgórniakowi, adiunktowi Katedry Historii Polski XVIII–XX wieku, a decyzja ta została zatwierdzona przez sekretarza stanu prof. dra Stefana Minca i prorektora do spraw nauki prof. dra Adama Bieleńskiego 5 października 1966 roku. Od tej pory głównym nurtem badawczym ówczesnego docenta były sprawy dotyczące układu sił w Europie w przededniu wybuchu I i II wojny światowej, historia wojskowości zarówno polskiej, jak i innych krajów europejskich.

Do najważniejszych prac Zgórniaka należały: *Sytuacja międzynarodowa Czechosłowacji 1919–1937* („Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Katowicach. Prace Historyczne” 1967, nr 32, z. 2), *Bitwa pod Gorlicami 1915* (w: *Nad rzeką Ropą. Szkice historyczne*, cz. 3, red. W. Michalus i in., Kraków 1968), *Powstanie i struktura organizacyjna Wojska Polskiego w początkach II Rzeczypospolitej (1918–1921)* („Studia Historyczne” 1968, R. XI, z. 4), *Les préparatifs allemands d’attaque contre la Pologne (1939). D’après les informations du deuxième bureau d’état-major polonais* („Revue d’Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale” 1970, 20e année, no. 77), *Zmiany sytuacji militarnej w Europie po Monachium, 1 X 1938 – 1 IX 1939* („Kwartalnik Historyczny” 1970, R. 77, nr 4), *Der Zusammenbruch der militärischen Organisation Österreich-Ungarns im Jahre 1918 in Polen* (w: *Die Auflösung des Habsburgerreiches*, red. R.G. Plaschka, K. Mack, Wien 1970), *Zmiany w sytuacji militarnej Europy Środkowej po układzie monachijskim 1938 r.* („Dzieje Najnowsze”

1971, R. 3, nr 1–2), *Działania wojenne w Polsce południowej 1914–1915* („Wojskowy Przegląd Historyczny” 1972, R. 17, nr 2), *Ziemia krośnieńska w czasie I wojny światowej* (w: *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. 1: *Do roku 1918*, red. J. Garbacz, Kraków 1972), *II i III Rzesza wobec Niemców pozostających poza granicami państwa* („*Studia Historica Slavo-Germanica*” 1972, nr 1), „*Fall Otto*” i kryzys marcowy 1938 r. („Wojskowy Przegląd Historyczny” 1974, R. 19, nr 4), *Próby dywersyjnej działalności niemieckiej wobec rządu polskiego w okresie przygotowań do ataku na ZSRR (1940–1941)* (w: *Związek Radziecki i Polska w wojnie z Trzecią Rzeszą 1941–1945. Materiały symposium...*, red. nauk. K. Radziwończyk, Warszawa 1974), *Polski ruch oporu we Francji w okresie okupacji hitlerowskiej (1940–1944)* („Przegląd Polonijny” 1975, R. 1, z. 1), *La résistance polonaise en France sous l’occupation hitlérienne 1940–1944* („*Revue du Nord. Revue historique trimestrielle*” 1975, nr 226), *Rol победы nad faszysmem w historii polskiego naroda* (w: *Istoriczeskoje znaczenije wielikoj pobiedy*, Vilnius 1975), *Sytuacja międzynarodowa Polski na początku lat trzydziestych XX wieku* („Przegląd Historyczny” 1975, t. 66, z. 2), *Wojskowe tło austro-węgierskiego ultimatum do Serbii w 1914 roku* („*Studia Historyczne*” 1975, R. 18, z. 4), *Le fondement militaire de l’ultimatum de l’Autriche-Hongrie à la Serbie* (w: *Welike sile i Srbija pred prvi swetski rat (Les grandes puissances et la Serbie à la veille de la Première Guerre Mondiale)*, Beograd 1976), *Polacy w armii monarchii habsburskiej* (w: *Polacy w Austrii. Materiały międzynarodowego symposium naukowego...*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” nr 455: *Prace Polonijne*, z. 2), *Aparat represyjno-policyjny oraz siły zbrojne okupanta w Polsce południowej 1939–1945* („*Studia Historyczne*” 1977, R. 20, z. 2), *Austro-węgierskie władze polityczne i wojskowe wobec polskich organizacji paramilitarnych w Galicji przed wybuchem I wojny światowej* (w: *Polska – Niemcy – Europa*, red. A. Czubiński, Poznań 1977), „*Fall Grün*” i przygotowania obronne Czechosłowacji w 1938 roku (w: *Historia i współczesność*, t. 1: *Polska i Europa w XX wieku*, Katowice 1977), *L’Attitude de la Pologne face aux armements du Reich au début des années trente du XXe siècle* (w: *Snage i putovi rata i mira*, Zagreb, 8–13. rujna 1975, red. V. Bakarić, Zagreb 1978), *L’émigration politique polonaise après 1864 et les problèmes des Balkans* (w: *Makedonija vo istočnata kriza 1875–1881*, red. M. Apostolski, Skopje 1978), *Rola Polonii w walce zbrojnej o niepodległość Polski w latach 1914–1918* (w: *Polonia wobec niepodległości Polski w czasie I wojny światowej*, red. H. Florkowska-Frančić i in., Kraków 1979).

W 1979 roku w Warszawie ukazała się kolejna monografia pt. *Sytuacja militarna Europy w okresie kryzysu politycznego 1938 r.*, która stała się wraz z dotychczasowym dorobkiem Zgórniaka podstawą do uzyskania tytułu profesora w 1982 roku. Jego zainteresowania, rozległe kontakty z zagranicą i publikacje w językach obcych dały podstawy, by w ramach utworzonego w 1969 roku Instytutu Nauk Politycznych na Wydziale Prawa UJ profesorowi powierzyć w 1973 roku funkcję kierownika Zakładu Współczesnych Stosunków Międzynarodowych, w skład którego wchodziło wówczas siedem osób (byli wśród nich obecni profesorowie politologii i stosunków międzynarodowych: Wiesław Kozub-Ciembroniewicz,

Michał Chorośnicki i Lubomir Zyblikiewicz). Od 1979 roku, po zmianach strukturalnych w instytucie, profesor objął kierownictwo w Zakładzie Historii Współczesnej, w którym pracowali pod jego kierunkiem m.in. dzisiejsi profesorowie: Andrzej Mania, Grzegorz Mazur i Irena Stawowy-Kawka. Dwie ostatnie osoby były uczniami profesora Zgórniaka. Funkcję tę pełnił do 1987 roku, gdy kierowanie tym zakładem powierzono prof. dr. hab. Andrzejowi Mani, który zmienił go w 1993 roku w katedrę. Główne zatrudnienie Zgórniaka w Instytucie Historii powodowało, że jednocześnie powierzono mu kierowanie Zakładem Historii Powszechnej Najnowszej w Instytucie Historii na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UJ. Stanowisko to piastował do 1995 roku, także po utworzeniu Wydziału Historycznego na UJ.

Zgórniak był członkiem wielu renomowanych krajowych i zagranicznych organizacji i towarzystw naukowych. Pracował i należał do: Association Internationale d'Histoire Contemporaine de l'Europe od 1972 roku z siedzibą w Paryżu, Commission Internationale d'Histoire Militaire od 1983 roku w Wiedniu, Commission of History of International Relations od 1991 roku w Mediolanie, Europäische Akademie w Otzenhausen, od 1992 roku należał do grona kuratorów oraz współpracował z Sozialwissenschaftliches Forschungsinstitut. Bardzo częstym gościem był w instytucjach, z którymi współpracował i od których otrzymywał stypendia: Österreichische Akademie der Wissenschaften w Wiedniu, Polski Instytut Naukowy w Nowym Jorku, Instytut Polski i Muzeum im. generała Władysława Sikorskiego w Londynie, Collegium Carolinum w Monachium, Comité d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale w Paryżu, Comité d'Histoire du Temps Présent w Strasburgu, L'Institut Charles de Gaulle w Paryżu.

432

Od 1991 roku Zgórniak był członkiem Polskiej Akademii Umiejętności. Tu przewodniczył Komisji Historii Wojen i Wojskowości, a od 1992 roku także Komisji do Badania Dziejów Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie. Brał udział w pracach Komisji Środkowoeuropejskiej PAU. Ponadto od 1984 roku był przewodniczącym Komisji Historycznej Oddziału PAN w Krakowie oraz członkiem innych komisji PAN, jak: Narodów Słowiańskich, Badań na Polonią, Historii Pierwszej i Drugiej Wojny Światowej oraz Nauk Politycznych.

Czynnie uczestniczył w badaniach prowadzonych przez Główną Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich – Instytutu Pamięci Narodowej, w której był członkiem Rady Naukowej. W 1978 roku został powołany na stanowisko wiceprzewodniczącego Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Krakowie. Od 1979 roku został członkiem Rady Naukowej Wojskowego Instytutu Historycznego w Warszawie-Rembertowie. W latach 1983–1986 był przewodniczącym Polskiego Towarzystwa Historycznego – Oddział w Krakowie.

Zgórniak zaangażował się w budowanie i utrwalanie stosunków polsko-niemieckich i polsko-francuskich. Uczestniczył w zakładaniu Towarzystwa Polsko-Niemieckiego w 1990 roku oraz brał udział w programie partnerstwa Kraków – Frankfurt nad Menem. Ta działalność była ceniona wysoko, co zosta-

ło uhonorowane nadaniem mu w 1996 roku prestiżowej Nagrody im. Herdera. Założenie w Krakowie czasopisma naukowego „Studia Gallo-Polonica”, którego inicjatorem i głównym redaktorem był profesor, wzmacniało więzi naukowe polsko-francuskie.

Równocześnie Zgórniak uczestniczył w pracach komitetów redakcyjnych następujących pism: „Wojskowego Przeglądu Historycznego”, a później „Przeglądu Historyczno-Wojskowego” i „Studiów Historycznych”.

Śledząc dorobek naukowy tego uczonego, należy stwierdzić, że był zarówno autorem wielu znakomitych dzieł indywidualnych, jak i zespołowych, cenionych w kraju oraz za granicą. Do jego fundamentalnych dzieł trzeba zaliczyć: zespolone opracowania *Atlasu Historycznego Świata*, który doczekał się kilku wydań, i *Encyklopedii Historii Powszechnej* (2 tomy), której był redaktorem i autorem wielu artykułów, redagowanie wydawnictwa źródłowego *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie 1939–1945* (8 tomów), redakcję opracowania *„Burza” w Polsce południowej* (Wrocław 1996), współautorstwo z G. Mazurem i W. Rojkiem tomu *Wojna i okupacja na Podkarpaciu i Podhalu na obszarze Inspektoratu ZWZ-AK Nowy Sącz 1939–1945* (Kraków 1998), dziesięciotomowe opracowanie dziejów Polski, gdzie był autorem tomu VII pt. *Polska w czasach walki o niepodległość (1915–1964)* (Kraków 2001), wspólne z J. Łaposem i J. Solarzem opracowanie monografii *Wielkie wojny XX wieku (1914–1945)* z cyklu *Wielka historia świata* (Kraków 2006) oraz *Siłły zbrojne i doktryny wojenne w obu wojnach światowych (1914–1918, 1939–1945)* (wydane w: *Finał Wielkiej Wojny*, red. W. Wrzesiński, Wrocław–Toruń 2007).

Do najważniejszych opracowań indywidualnych profesora w latach osiemdziesiątych, dziewięćdziesiątych i w pierwszej dekadzie XXI wieku trzeba zaliczyć monografie: *1914–1918. Studia i szkice z dziejów I wojny światowej* (Kraków 1987), *Za Waszą i naszą wolność. Polacy w europejskiej Wiosnie Ludów 1848–1849* (Warszawa 1987), *Europa w przededniu wojny. Sytuacja militarna w latach 1938–1939* (Kraków 1993), *Studia i rozprawy z dziejów XVI–XX wieku. Historia – militaria – polityka* (Kraków 2009).

Cały dorobek naukowy profesora Zgórniaka obejmuje około 300 pozycji, w tym około 90 artykułów naukowych zostało napisanych w językach obcych, głównie po niemiecku i francusku, i wydanych za granicą. Wymienić trzeba: *Die II. und III. Teilung Polens und die Französische Revolution* (w: *Die Französische Revolution und Europa 1789–1799*, red. H. Timmermann, Saarbrücken–Scheidt 1989, s. 241–249), *Das Heerwesen in der Geschichte der Republik Polen und anderen mitteleuropäischen Staaten im 16. und 17. Jahrhundert* (w: *Die Bildung des Frühmodernen Staates – Stände und Konfessionen*, red. H. Timmermann, Saarbrücken–Scheidt 1989, s. 395–404), *Militärpolitische Lage und Operationspläne Polens vor dem Ausbruch des Zweiten Weltkrieges* (w: *Der Zweite Weltkrieg. Analysen – Grundzüge – Forschungsbilanz*, red. W. Michalka, München–Zürich 1989, s. 447–461), *Le rôle de la France du général de Gaulle dans la politique extérieure de la Pologne*

(w: *De Gaulle en son siècle*, t. V, Paris 1992, s. 490–497), *Der Anteil Polens an den nationalen Freiheitskämpfen 1832–1849* (w: *Die Entstehung der Nationalbewegung in Europa 1750–1849*, red. H. Timmermann, Berlin 1993, s. 103–116), *Les Polonais et la révolution de 1848–1849 en Italie* (w: *I rapporti italo-polacchi tra '800 e '900. Fonti e problemi storiografici*, Cosenza 1996, s. 39–47), *Militärisch-politische Probleme Polens und der Tschechoslowakei vor dem Ausbruch des Zweiten Weltkrieges* (w: *Polen und die böhmischen Länder im 19. und 20. Jahrhundert. Politik und Gesellschaft im Vergleich*, red. P. Heumos, München 1997, s. 151–159), *Der Januaraufstand 1863 und seine Einwirkung auf die polnische nationale Befreiungsbewegung* (w: *Entwicklung der Nationalbewegungen in Europa 1850–1914*, red. H. Timmermann, Berlin 1998, s. 69–75), *Entwurf der Bildung einer mitteleuropäischen Föderation während des Zweiten Weltkrieges und die Rolle von Józef Hieronim Retinger beim Aufbau der europäischen Institutionen in den Nachkriegsjahren. Ein Beitrag zur Geschichte der Anfänge der Europäischen Integration* (w: *Europa – Ziel und Aufgabe. Festschrift für Arno Krause zum 70. Geburtstag*, red. H. Timmermann, H.D. Metz, Berlin 2000, s. 129–134), *Projets polonais de mise en place d'une fédération est-européenne pendant la seconde Guerre Mondiale* (w: *L'Impact de la seconde Guerre Mondiale sur les relations franco-polonaises*, Paris 2000, s. 45–50), *Zur Kontroverse über die Genese des „Fall Barbarossa“ und die Fragen des Präventivkrieges* (w: *Zeiten Wende Zeiten. Festgabe für Richard Plaschka zum 75. Geburtstag*, red. H. Haselsteiner, E. Hrabovec, A. Suppan, Frankfurt am Main–Berlin–Bruxelles–New York–Oxford–Wien 2000, s. 171–182), *Polens Haltung zu den Projekten einer Europäischen Union in der Zwischenkriegszeit* (w: *Europa und Deutschland – Deutschland und Europa. Liber amicorum für Heiner Timmermann zum 65. Geburtstag*, red. H. Wagner, Münster 2005, s. 114–121) i inne.

Należy podkreślić, że wiele prac, a zwłaszcza wybitne dzieło pt. *Europa w przededniu wojny. Sytuacja militarna w latach 1938–1939* ma charakter pionierski na skalę światową. Do tej pory nikomu nie udało się na podstawie rzetelnie przeprowadzonej kwerendy archiwalnej i bibliotecznej przeanalizować sytuacji polityczno-wojskowej w Europie przed wybuchem II wojny światowej. Część tej pracy dotyczącej roku 1938 doczekała się wydania w języku niemieckim.

Zgórniak był autorem licznych ekspertyz. Jedna z nich była pisana w latach siedemdziesiątych na prośbę Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w związku z toczącym się w Holandii procesem Petera Mentena. Pisał także ekspertyzy dla Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych w Warszawie oraz polskiego MSZ, np. o sytuacji międzynarodowej i polskiej polityce zagranicznej w październiku 1987 roku oraz Hexagonale w listopadzie 1991 roku. Dużo uwagi poświęcił pracom związanymi z okolicznościami wprowadzenia w PRL w 1981 roku stanu wojennego. Jako ekspert do przeprowadzenia takich badań został zaproszony przez Komisję Odpowiedzialności Konstytucyjnej Sejmu RP. Wyniki tych badań zostały ogłoszone w marcu 1995 roku, a ekspertyza ukazała się drukiem pt. *Stan wojenny w Polsce. Ekspertyza* (w: *O stanie wojennym w Sejmowej Komisji Odpowiedzialności Konstytucyjnej*, Warszawa 1997, s. 161–191).

Za zasługi na polu naukowym i dydaktycznym oraz działania mające zacieśnić relacje polsko-niemieckie i polsko-francuskie otrzymał wiele nagród i odznaczeń państwowych. Były wśród nich m.in.: Srebrny Krzyż Zasługi z Mieczami (Londyn 1944), Krzyż Armii Krajowej (1970), Złoty Krzyż Zasługi (1973), Krzyż Kawalerski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (2003) oraz medale i odznaki: Medal Komisji Edukacji Narodowej (1976), Złoty Medal za Zasługi dla Obronności Kraju (1981), Złota Odznaka za Zasługi dla Ziemi Krakowskiej (1985), Krzyż Oświęcimski (1988).

Należy podkreślić, że badania prowadzone przez profesora, jego poglądy i opinie nie były zależne od bieżącej sytuacji politycznej. Zawsze wyrażał je nieskrępowanie, otwarcie, dociekliwie i z wyjątkową precyzją. Obdarzony ogromną kulturą osobistą, miał wielu kolegów, przyjaciół i uczniów. Wraz z prof. Aleksandrem Krawczukiem i prof. Antonim Podrazą założył w latach pięćdziesiątych nieformalny Klub Kopciuszek, zwany później „stolikiem profesorskim”. Było to forum dyskusyjne pracowników nauki, które zbierało się niemal codziennie, by wymienić swe poglądy na temat prowadzonych badań naukowych i bieżącej polityki. Spotkania odbywały się w jednej z krakowskich kawiarni, a Zgórnjak regularnie w nich uczestniczył i dzielił się swoimi uwagami. Ostatnią siedzibą spotkań przyjaciół był Grand Hotel w Krakowie, gdzie stoją popiersia uczestników „stolika profesorskiego” wykonane przez prof. Mariana Koniecznego, który także należał do tego grona.

Profesor Zgórnjak wypromował ponad 300 magistrów i 30 doktorów, którzy dzisiaj stanowią samodzielną kadre pracowników na Uniwersytecie Jagiellońskim i w innych uczelniach oraz ośrodkach naukowych. Stworzył prawdziwą szkołę historyczno-politologiczną, skupiając wokół siebie liczne grono uczniów, którym pozwolił samodzielnie formułować swe sądy, jednocześnie nie dopuszczając, by popełniali błędy. Dla młodego pokolenia był autorytetem naukowym i wzorem osobowym, nie tylko mistrzem, ale także kolegą i przyjacielem. Był człowiekiem o wszechstronnych zainteresowaniach, zasługującym na uznanie i powszechny szacunek. Dla swych najbliższych przyjaciół i uczniów zawsze miał czas na rozmowę, dyskusję i pomoc.

435

BIBLIOGRAFIA

- Archiwum Biblioteki Jagiellońskiej,teczka osobowa Mariana Zgórnika.
Dorobek naukowy Prof. dr. hab. Mariana Zgórnika, oprac. P. Miketyński, M. Zgórnjak, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2008, R. IX (LX), nr 1 (221), s. 215–231.
Dziwisz E., *Smak życia* (wywiad z M. Zgórnikiem), „Alma Mater” 2006/2007, nr 87/88, s. 70–74.

- Nieć G., *Słowo o autorze* [w:] *Europa w przededniu wojny. Sytuacja militarna w latach 1938–1939*, Kraków 1993; *Studia i rozprawy z dziejów XVI–XX wieku. Historia – militaria – polityka*, red. G. Nieć, Kraków 2009.
- Pankowicz A., *Profesorowi Marianowi Zgórniakowi w 70. rocznicę urodzin uczniowie i współpracownicy* [w:] *Wojna i polityka. Studia nad historią XX wieku*, red. A. Pankowicz, Zeszyty Naukowe UJ, t. MCXLII, Prace Historyczne, z. 112.
- Rojek W., *Sylwetka Profesora Mariana Zgórniaka* [w:] *Państwa europejskie na drodze do niepodległości (w drugiej połowie XIX i XX wieku). Studia ofiarowane Profesorowi Marianowi Zgórniakowi*, red. I. Stawowy-Kawka, W. Rojek, Kraków 2003.
- Zgórniak W., *Moje wspomnienia spod więzienia 1942–1945*, Kraków 2006.

Irena Stawowy-Kawka